

С.В. МАЙСТРО, к.е.н., доц., професор кафедри економічної політики,
ХарПІ НАДУ при Президентіві України
Р.Г. МАЙСТРО, к.е.н., доц. кафедри економіки та маркетингу,
НТУ «ХПІ»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статті досліджуються особливості функціонування національної економіки в умовах глобалізації. Підкреслюється, що міжнародний поділ праці, міжнародна економічна інтеграція, політичні стосунки між країнами, поглиблення міжнародних відносин сприяють процесу глобалізації.

In the article the features of functioning of national economy in the conditions of globalization are explored. It is underlined, that international division of labour, international economic integration, political relations between countries, deepening of international relations are instrumental in the process of globalization.

Ключові слова: глобалізація, національна економіка, конкуренція, державне регулювання.

Вступ. Світові інтеграційні процеси набувають стрімкого розвитку. У цьому зв'язку значний інтерес представляє аналіз як теорій, що розкривають принципи оптимальної участі національних економік у міжнародному товарообміні, факторів конкурентноздатності окремих країн на світовому ринку, так і об'єктивних закономірностей розвитку світової торгівлі. Особливу значимість ці проблеми мають для України й інших країн, що стали на шлях створення ринкової економіки, орієнтованої на активну участь у світовій торгівлі.

Міжнародні економічні відносини реалізуються через їх суб'єкти, в тому числі через міжнародні організації, які поряд з державними органами, є регуляторами цих відносин. Крім того, на відміну від державних органів, міжнародні інституції виконують регулюючі функції на наднаціональному рівні і мають великий вплив на розвиток міжнародних відносин, оскільки вони залучають в упорядкований процес чимало держав. Тому досить актуальними представляються нам виявлення загальних закономірностей діяльності й історії виникнення інституцій міжнародних економічних відносин та їх впливу на розвиток національної економіки.

Постановка завдання. Дослідженню сутності процесу глобалізації та її впливу на функціонування національної економіки присвячено велику кількість наукових робіт [2,4,6,8]. Розгляд деяких аспектів місця і ролі держави в глобальній економіці є предметом окремого аналізу в працях Агафонова А., Галабурди М.К., Дибби М.І., Лукашевича В.М., Малого І.Й., Сіваченка І.Ю. та ін. [1,3,5,7]. Однак чимало питань стосовно особливостей розвитку національної економіки в умовах співпраці України з міжнародними інституціями, залишаються недостатньо дослідженими.

Метою дослідження є виявлення загальних закономірностей діяльності міжнародних інституцій та визначення їх впливу на місце, роль та функції держави в питаннях регулювання національної економіки.

Результати дослідження. Якщо на початку ХХ сторіччя існувало всього 37 міжнародних державних організацій (МГО) і 17 міжнародних недержавних організацій (МНГО), то станом на 2000 р. було вже 6743 МГО, 47098 МНГО. Крім того, різко збільшилося число міжнародних регуляторних угод, які змінюють ситуативне середовище в державах. Наприклад, з 1976 р. по 1995 р. укладено більше 1600 міжнародних угод, з яких 100 - стосуються створення міжнародних організацій [3].

Міжнародні економічні відносини реалізуються через їх суб'єкти. До суб'єктів глобального ринку належать міжнародні організації, держави (органи законодавчої та виконавчої влади), транснаціональні корпорації (ТНК), транснаціональні банки (ТНБ), асоціації виробників, приватні особи та ін. Особливістю цих суб'єктів системи міжнародних економічних відносин є те, що не тільки держава є регулятором цих відносин. Крім того, на відміну від державних органів, міжнародні організації виконують регулюючі функції на наднаціональному рівні і мають великий вплив на розвиток міжнародних відносин, оскільки вони залучають в регуляторний процес чимало держав.

Одним з основних чинників подальшого розвитку та поширення глобалізаційних процесів є світова (міжнародна) торгівля. Нині світова торгівля - одна з найактивніших форм міжнародних економічних відносин. Поглиблення процесу міжнародного територіального поділу праці з другої половини ХХ ст. зумовило надзвичайне прискорення темпів зростання міжнародної торгівлі. Якщо за 40 років до Другої світової війни обсяг міжнародної торгівлі зріс у 2 рази, то за 50 післявоєнних років - більше ніж у 30 разів. Така ж тенденція зберігається й на початку нового століття [6].

Такий швидкий розвиток світової торгівлі не в абиякій мірі залежить від

утворення в другій половині XX ст. світової системи регулювання торгівлі. В основі такого регулювання лежить Генеральне угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ), яка набула чинності в 1948 р. й періодично оновлювалася. На базі ГАТТ в 1995 р. було створено нову міжнародну організацію – Світову організацію торгівлі (СОТ), головною метою якої є лібералізація міжнародної торгівлі, усунення дискримінаційних перешкод на шляху потоків товарів та послуг, вільний доступ до національних ринків і джерел сировини.

Членство у СОТ базується на прийнятті країнами комплексної системи міжнародних норм і інституцій, які підкоряють собі національні системи регулювання не тільки в торговій сфері, але й у суміжних сферах. Раніше в повному обсязі до системи ГАТТ належали тільки країни з розвинутою економікою. В сучасних умовах СОТ поширила свій вплив на країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою, що відповідає глобальній організації світової економіки [8]. Україна набула членства в СОТ в 2008 р., пройшовши складний, майже 15 - річний шлях переговорного процесу з країнами – членами СОТ.

У сучасних умовах активна участь країни у світовій торгівлі зв'язано зі значними перевагами: воно дозволяє більш ефективно використати наявні в країні ресурси, прилучитися до світових досягнень науки й техніки, у більш стислий термін здійснити структурну перебудову своєї економіки, а також більш повно й різноманітно задовольняти потреби населення.

Міжнародна торгівля тісно пов'язана з конкуренцією. В сучасних умовах стає все більш складним домагатися й нарощувати в якій-небудь галузі конкурентні переваги. Вільне переміщення капіталу, технологій, робочої сили веде до вирівнювання умов конкуренції, загострює боротьбу за ринки. Щоб мати конкурентні переваги, необхідно використати комплекс умов і факторів по всьому периметрі суперництва на зовнішніх ринках. «Найбільш важливі джерела національної переваги доводиться активно вишукувати й використати на відміну від факторних витрат, які досягаються просто самим веденням діяльності в даній країні», - пише американський економіст М. Портер, автор теорії конкуренції [10].

Відповідно до цієї теорії М. Портера на міжнародному ринку конкурують не країни, а фірми, які створюють і втримують конкурентні переваги. При цьому у підтримці конкурентних переваг країни значна роль належить державі. Вона створює умови, координує й стимулює діяльність суб'єктів ринку [9].

Факторні умови, на думку М. Портера, являють собою одну зі складових конкурентоспроможності країни в міжнародному обміні. Іншими її складовими є попит, стан обслуговуючих і близьких галузей і стратегія фірми в певній конкурентній ситуації. Конкурентноздатність країни визначається взаємодією й взаємозв'язком перерахованих вище чотирьох параметрів - «детермінант» конкурентних переваг, які М. Портер зобразив у вигляді «національного ромба» конкурентних переваг (рис. 1) [10]. При цьому держава впливає на всі параметри (детермінанти) «національного ромба».

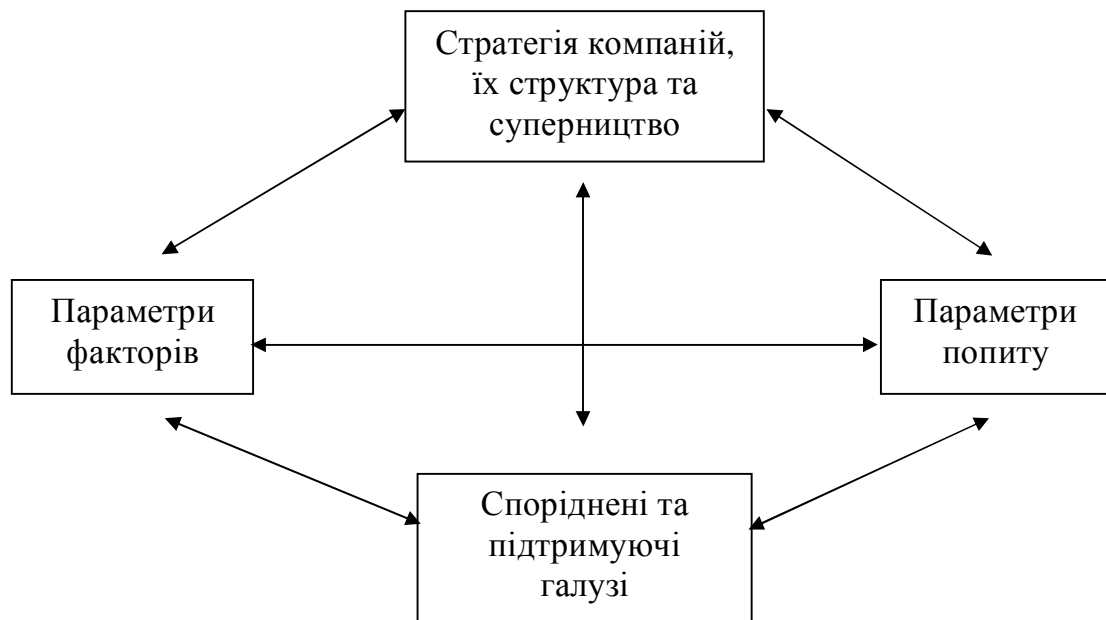

Рис. 1. «Національний ромб» конкурентних переваг М. Портера

Для національної економіки сутність «національного ромба» М.

Портера, на наш погляд, повинна полягати у реалізації наступних положень:

- пріоритетного значення повинен набути ресурс „знань”: необхідним і першочерговим у зв'язку з цим є впровадження нововведень, передових технологій, нових методів та способів підготовки кадрів, організації та управління виробництвом, стимулювання розвитку високорозвиненої інфраструктури (ринкова, виробнича та соціальна);

- розробка ефективної стратегії розвитку національних підприємств та компаній; створення конкурентного суперництва між виробниками продукції, виробниками (постачальниками) засобів виробництва, інфраструктурного забезпечення;

- активний державний вплив на параметри виробничого та споживчого

попиту: його об'єм, динаміку, структуру, диференціацію. Збільшення ємності внутрішнього ринку - важлива передумова успішного розвитку економіки та виходу на зовнішній ринок.

Як підкреслює автор концепції «національного ромба», найбільшого ефекту вдається домогтися тим компаніям, які визначають рівень розвитку не однієї галузі, а групи галузей, формуючи так називані кластери, свого роду спектри експортних переваг [10].

В національній економіці, на наш погляд, це може втілитись у створенні вертикально та горизонтально інтегрованих компаній (виробництво, переробка – реалізація, в т. ч. на експорт), а також фінансово-промислових груп (ФПГ). Створення та розвиток таких формувань в Україні дозволить підвищити конкурентоспроможність суб'єктів ринку і призведе до відродження національної економіки. Особливо це стає актуальним в умовах глобалізації, коли головними конкурентами в міжнародній торгівлі стали надпотужні транснаціональні компанії (ТНК).

У загальному вигляді міжнародна торгівля як основа глобалізації є засобом, за допомогою якого країни можуть розвивати спеціалізацію, підвищувати продуктивність своїх ресурсів і в такий спосіб збільшувати загальний обсяг виробництва. Суверенні держави, як і окремі особи й регіони країни, можуть виграти за рахунок спеціалізації на výroбах, які вони можуть виробляти з найбільшою відносною ефективністю, і наступного обміну на товари, які вони не в змозі самі ефективно виробляти. Важливо підкреслити, що економічна ефективність, з якою країни здатні виробляти різні товари, може змінюватися й дійсно змінюється згодом. Зрушення в розподілі ресурсів і технологій можуть приводити до зрушень у відносній ефективності виробництва товарів у різних країнах, в тому числі в Україні.

В цілому, основними недоліками й протиріччями сучасного процесу регулювання глобальної економіки є [3]:

- превалювання проблем економічного росту, фінансової стабільності й відсутність належної уваги до соціальних проблем людини;
- структури й процес прийняття рішень на глобальному рівні не є представницькими (вплив багатих країн, бідні країни часто взагалі не представлені);
- рекомендаційний, а не обов'язковий характер рішень, прийнятих багатьма міжнародними організаціями;
- відсутність механізмів, які повинні забезпечити обов'язковість дотримання моральних стандартів і прав людини корпораціями й фірмами, а

не тільки урядами країн;

- різний ступінь вигоди різним країнам від глобального регулювання;
- дисонанс між різними рівнями глобального регулювання (наприклад, регулятивні механізми ТНК більш розвинені, ніж механізми макроекономічного рівня, що дозволяє їм реалізовувати свої інтереси й вносити дестабілізацію в національні відтворювальні комплекси й світову економіку в цілому);
- слабкі регулюючі функції контролю в сферах міжнародної діяльності, що веде до посилення діяльності ТНК);
- апарат міжнародних інституціональних структур працює недостатньо ефективно.

Розглянуті недоліки й протиріччя, на думку Лукашевича В.М., свідчать про необхідність корінного реформування сформованої системи регулювання. Сьогодні ця система залишається дезінтегрованою, а діяльність її структурних елементів часто не узгоджується. Наприклад, діяльність транснаціональних компаній відносно національних економік суперечить принципам, зафіксованим в Статуті ООН [3].

У динаміці розвитку системи міжнародних організацій досить чітко проступають тенденції суттєвого зростає впливу розвинених країн на функціонування найважливіших світових організацій; особливо це відчувається на діяльності МВФ, Всесвітнього банку, Світової організації торгівлі, які досить часто відстоюють інтереси найсильніших держав. Тому держава – як суб'єкт регулювання, в умовах глобалізації опиняється під зростаючим впливом наднаціональних, міждержавних й транснаціональних інституцій, і вже не є головним і єдиним органом, який самостійно визначає політику і напрямки розвитку національної економіки, в тому числі аграрного ринку. Проте це не означає, що держава як регулятивний механізм внутрішніх та міжнародних відносин відійшла в минуле, відбувається еволюція її ролі і функцій як монополіста на розвиток і регулювання національної економіки, в напрямку трансформації держави – як суб'єкта регулювання в одну з складових механізму регулювання глобального ринку.

Позитивним моментом в цьому, на наш погляд, є той факт, що подібно до необхідності виправлення державою вад (неспроможностей) ринку, глобалізація корегує неспроможності держави (влади). До таких неспроможностей (фіаско) держави відносять: обмеженість необхідної для прийняття рішень інформації; недосконалість політичного процесу;

обмеженість контролю над бюрократією; нездатність держави передбачити і контролювати найближчі і віддалені наслідки прийнятих нею рішень [7].

Органи державного регулювання повинні обов'язково враховувати вплив міжнародних інституцій на розвиток національної економіки і прагнути до якомога ефективнішого використання позитивних наслідків співпраці з ними. Також необхідно ефективно відстоювати інтереси як України в цілому, так і окремих галузей і підприємств у стосунках з міжнародними інституціями.

Висновки. Таким чином, на наш погляд, Україна повинна прагнути до активної участі у глобальних організаціях, які здійснюють регулювання світової економіки, що підвищує її авторитет у світової спільноти. Однак, таке міжнародне співробітництво необхідно використовувати з максимальною користю для економіки України, а участь у міжнародних інституціях потрібно розглядати з точки зору підвищення конкурентоспроможності національних виробників та захисту внутрішнього ринку на основі існуючих правил цих організацій. Тому пошук шляхів обґрунтування напрямків ефективної співпраці України з міжнародними інституціями для подолання існуючої кризи та сприяння подальшого економічного розвитку буде предметом наших подальших наукових досліджень.

Список літератури: 1. Агафонов А. Місце, роль та функції держави в контексті сучасних глобалізаційних процесів / А. Агафонов // Актуальні проблеми державного управління // Зб. наук. праць. ДРІДУ НАДУ. Вип. 1 (23). - 2006. - С. 94-101. 2. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ / За ред. Т.М. Циганкової. - К.: КНЕУ, 2003. - С.30-31. 3. Лукашевич В.М. Глобалистика: Учебное пособие / В.М. Лукашевич / - 3-е издание, переработанное и дополненное. - Львов: «Новий Світ – 2000», 2006. - 540 с. 4. Міжнародні організації: Навч. посібник / За ред. Козака Ю.Г., Ковалевського В.В., Кутайні З. - К: Центр учбової літератури, 2007. - 440 с. 5. Міжнародний агробізнес: Навч. посібник. / І.Ю. Сіваченко, В.Ф. Семенов, Д.В. Побережний та ін.; За заг. ред. І.Ю. Сіваченко. - К.: ЦУЛ, 2003. - 208 с. 6. Международные экономические отношения / Под. ред. В.Е. Рыбалкина. - М.: ЮНИТИ, 1999. - С. 138. 7. Малий І.Й. Держава і ринок: філософія взаємодії: Монографія / І.Й. Малий, М.І. Диба, М.К. Галабурда / За заг. та наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І.Й. Малого. - К.: КНЕУ, 2005. - 358 с. 8. Осика С. Світова організація торгівлі - відкриті двері на шляху інтеграції України у світовий економічний простір / С. Осика, В. П'ятницький - Вісник Української Академії державного управління при Президентів України. - 1999. - №3. - С. 84. 9. Покровская В.В. Организация и регулирование внешнеэкономической деятельности: Учебник. - М.: Юристъ, 1999. - 456 с. 10. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под. ред. и с предисловием В-Д. Щегина. - М.: Междунар. отношения, 1993. - 896 с.

Подано до редакції 10.06.2009